

НАВЧАЛЬНО-ДОСЛІДНИЦЬКА РОБОТА ЗІ СТУДЕНТСЬКОЮ МОЛОДДЮ У КЛАСИЧНИХ УНІВЕРСИТЕТАХ УКРАЇНИ (Друга половина ХХ – початок ХХІ століть)

У статті розкриті підходи до навчально-дослідницької роботи зі студентською молоддю, зроблено аналіз досвіду навчально-дослідницької роботи зі студентами в класичних університетах України другої половини ХХ ст., проаналізовано позитивні аспекти у ВНЗ; розглянуто переваги сучасних форми організації навчання.

Ключові слова: навчально-дослідницька робота, наукова робота, студентська молодь, класичні університети.

О. Дмытрышин. Учебно-исследовательская работа со студенческой молодежью в классических университетах Украины (вторая половина ХХ – начало ХХІ веков). В статье раскрыты подходы к учебно-исследовательской работе со студенческой молодежью, сделан анализ опыта учебно-исследовательской работы со студентами в классических университетах Украины второй половины ХХ в., Проанализированы положительные аспекты в вузе; рассмотрены преимущества современных форм организации обучения.

Ключевые слова: учебно-исследовательская работа, научная работа, студенческая молодежь, классические университеты.

O. Dmytryshyn. Educational-experimental work with students in traditional universities Ukraine (second half of c. – beginning of the XXI century). This article is about work with student young people, an author does the analysis of experience of educational-research work with students in universities of Ukraine, analyses positive aspects in higher educational establishments; advantages modern of form of organization of studies.

Keywords: educational-experimental work, innovative approaches, advanced study, student young people, classical universities.

Мета: проаналізувати основні підходи до навчально-дослідницької роботи

студентів у класичних університетах України упродовж другої половини ХХ ст. задля впровадження кращого досвіду у практику роботи вищих навчальних закладів України.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими або практичними завданнями. Головними рисами ХХІ ст. у галузі вищої освіти є не тільки здобуття знань, а й формування здатного до створення нового і добре орієнтованого в освітньому просторі фахівця. Перед класичною університетською освітою ставляться важливі питання вибору перспективних підходів до організації навчально-дослідницької роботи студентської молоді.

Серед важливих переваг навчально-дослідницької роботи студента – формування не тільки майбутнього науковця, а й активного дослідника, котрий матиме високі інтелектуальні й моральні якості, певний рівень професійних умінь і навичок тощо [12, 27–28].

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Навчально-дослідницька діяльність студентів є історико-педагогічною проблемою, яка потребує вивчення та глибокого аналізу з урахуванням уже набутого досвіду (М. Касьяненко, В. Костюк, А. Плахова та ін.). Сьогодні тривають дискусії над цілями студентської наукової творчості в Україні (В. Андрущенко, І. Бех, М. Євтух та ін.). Питання навчально-дослідницької роботи молоді в історичному аспекті розглянуто в наукових працях В. Галузинсько-го, Е. Спіцина, М. Євтуха та інших.

Серед учених, котрі детально вивчають окреслену проблему, – М. Дворжецька, Г. Клобак, Н. Кушнаренко, Т. Мишковська, О. Полякова, Л. Прокопів та інші.

Об'єктивна потреба історико-педагогічного аналізу означеного питання і недостатня ступінь її вивчення зумовили вибір теми статті.

Виклад основного матеріалу. У даному контексті аналізуватимемо навчально-дослідницьку діяльність студентів

класичних університетів України. Для кращого розуміння проблеми наведемо деякі статистичні дані. Зауважимо, що у 1945/46 навчальному році в Україні діяло 7 класичних університетів: Київський, Харківський, Одеський, Дніпропетровський, Львівський і Чернівецький, Ужгородський, 1965 р. – 9 таких закладів (Донецький, Сімферопольський університети), а з 1985 р. – Запорізький державний університет. 1991 р. в Україні існувало 10 класичних університетів: Київський, Харківський, Одеський, Дніпропетровський, Львівський, Чернівецький, Ужгородський, Донецький, Сімферопольський, Запорізький. На початку ХХІ століття налічувалось 24 класичних університети [11].

Післявоєнне середовище та соціокультурні умови розвитку суспільства, що склалися в Україні (УРСР) у кінці 40 початку 50-х рр. ХХ ст., розкрили специфіку навчально-дослідницької діяльності студентів класичних університетів України.

Порушуючи окреслену проблему другої половини ХХ ст., ми в багатьох випадках мусимо користуватися офіційними матеріалами того періоду, які дещо заідеологізовано і перебільшено трактували здобутки студентської молоді.

Одним із перших законодавчих актів з питань навчально-дослідницької роботи студентів у післявоєнний період була постанова Міністерства освіти УРСР "Про стан і заходи щодо поліпшення науково-дослідної роботи у вузах УРСР" (1948). У ній наголошувалось на значенні лекцій, семінарів, лабораторних занять для організації науково-дослідницької діяльності з молоддю [2].

Неабиякого інтересу набували питання організації такої роботи на початку 50-х рр. ХХ століття. Пояснюємо це тим, що в післявоєнний період виробництво в УРСР потребувало кваліфікованих кадрів, які були б здатні розвивати потенціал країни.

Уся навчально-дослідницька робота студентів початку 50-х рр. ХХ ст. спрямовувалась на чітке виконання завдань партійного керівництва.

У зв'язку з прийняттям "Закону про зміцнення зв'язку школи з життям і про

подальший розвиток системи освіти в СРСР" (1958) реформуються підходи до навчально-дослідницької роботи студентів. У цей час виходять нормативні документи, у яких ідеться про введення у навчальний план університетів елементів такої діяльності: Постанова Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти СРСР та ЦК ВЛКСМ від 10 березня 1967 р. [7]; Положення про науково-дослідну роботу студентів у вищих навчальних закладах, затверджене наказом союзного міністерства від 7 лютого 1974 р.; Інструктивний лист Мінвузу СРСР № 65 від 20 грудня 1974 р., де наголошувалось на введенні курсу "Основи наукових досліджень" [9].

Серед важливих нормативних актів УРСР, які регламентували навчально-дослідницьку діяльність класичних університетів України визнано: Наказ про організацію науково-дослідної роботи у ВНЗ Міністерства освіти (1975 р.), Принципову схему організації НДРС в Українській РСР, Типову схему організації НДРС у вузах" від 29 січня 1975 р. [7].

Загалом на початку 70-х рр. XX ст. студентською науковою роботою охоплено понад 10 тис. осіб денних відділень класичних університетів. Її специфікою в цей час було "...оволодіння науковою літературою, знайомство з технікою експерименту, розумне впровадження елементів наукового дослідження у навчальний процес, придбання необхідних навичок творчої, дослідницької діяльності студентів вищого педагогічного закладу на даному етапі розвитку дидактики вищої школи" [6, 50].

Як зазначає С. Сфремов, "...утвердженню ідеї про єдність науково-дослідницької і навчальної роботи студентів сприяло створення навчально-науково-виробничих комплексів (ННВК), завданнями яких було: підвищення якості підготовки спеціалістів; залучення до науково-дослідної роботи всіх студентів; заміна штучних курсів і лабораторних робіт з профільних дисциплін реальними дослідженнями й розробками; забезпечення можливостей швидкої перебудови спеціалізації вищих навчальних закладів відповідно до актуальних потреб народного господарства, науки й техніки" [5, 11].

Та чи не найбільш важливим завданням студентської навчально-дослідницької роботи, як стверджує Л. Прокопів "...стало вироблення навичок самостійної діяльності, ознайомлення із сучасними методами наукового пізнання, з технікою експерименту тощо" [10, 81]. Ми погоджуємось із науковцем, що "...при такому підході поряд з оволодінням навчальним матеріалом розвивалися творчі здібності, виявлялись схильні

до наукової роботи студенти" [10, 81].

У цей час "...були ідеї щодо забезпечення і багатопрофільної, й однопрофільної підготовки фахівців. Однак ізольована від педагогічних систем інших держав, освіта України залишалася уніфікованою та централізованою" [10, 57].

Найбільшого поширення у класичних університетах України навчально-дослідницька робота набула у другій половині 70-х рр. XX століття. У навчальний процес вводився курс "Основи наукових досліджень", який мав неабияке позитивне значення, оскільки допомагав студентам зрозуміти сутність наукового дослідження як особливої сфери реалізації людського потенціалу, ролі науки в житті суспільства, країни, народу. Зокрема, у розробленому "Комплексному плані організації науково-дослідних робіт студентів на весь період навчання у ВНЗ" [7, 10] удосконалювалась технологія проведення навчально-дослідницької роботи відповідно до визначеного фаху, проводилось чимало експериментальних студентських досліджень. З другого боку, молодь брала участь у розробці кафедральних наукових досліджень [4, 26–27].

Розгляд специфіки окресленої проблеми 70-80-х рр. XX ст. показує, що на даному етапі поширеними були творчі групи студентів, індивідуальні наукові дослідження тощо.

Як зазначалося вище, у класичних університетах навчально-дослідницька робота молоді охоплювала вивчення навчальних предметів "Вступ до спеціальності", "Основи наукових досліджень", спецкурсів тощо. Передбачалося написання курсових, дипломних робіт та проєктів, виконання госпдогвірних тем та інші. З метою розширення прогресивної практики перенесення частини навчального процесу на виробництво створювалися навчально-дослідницькі лабораторії, експериментальні майданчики [5, 26–27].

Слід стверджувати, навіть у той час не існувало єдиного комплексу організації навчально-дослідницької роботи студентів. У деяких університетах вони залучалися до такої діяльності з початків навчання. Вважаємо, що даний підхід є найбільш правильним, бо давав можливість відшукати здібного до наукової творчості студента та розвивати її упродовж усього навчання.

Мусимо наголосити, що, незважаючи на деяку інтенсифікацію навчально-дослідницької роботи студентів у класичних університетах на даному історичному етапі, було чимало формалізму, молодь тільки вважалася учасником експериментальних навчальних робіт, однак її

набутки так і не впровадилися у виробництво.

Незважаючи на позитивні аспекти навчально-дослідницької роботи студентів у класичних університетах (творче використання навчального матеріалу; формування навчально-дослідницьких умінь тощо), серед недоліків такої діяльності можна виокремити її одноманітну спрямованість на оволодіння "марксистсько-ленінським науковим методом пізнання". У цей час вона була регламентована і набула рис закритої системи.

У 1985–1991 рр. на етапі перебудови вищої освіти у класичних університетах України запроваджувалися нові навчальні плани, згідно з якими в навчальний процес вводились Комплексні плани організації науково-дослідної роботи на весь період навчання. Зокрема, і надалі читались курси "Основи наукових досліджень", "Основи технічної творчості".

Ми знаходимо в тодішній літературі думку, що курс "Основи наукових досліджень" був найбільш поширеним і розробленим. У ньому вивчали положення державних документів про науку і наукову творчість залежно від етапів соціалістичної побудови країни, розкривалися принципи наукової політики держави, доводилися переваги соціалізму в організації науки, роль КПРС у плануванні та прогнозуванні темпів її розвитку, викладалися загальні положення про класифікацію науки й основні закономірності її розвитку, питання про структуру і систему державного керівництва наукою, визначалася роль наукової школи і наукового керівництва, форми підготовки й використання науково-технічних кадрів, професійної мобільності в науці, форми і методи матеріально-фінансового забезпечення науки, роль АН СРСР в організації фундаментальних досліджень у промисловості і вищій школі, значення наукових центрів і громадських організацій у розвитку науки, міжнародних науково-технічних зв'язків [10].

У курсі "Методологія наукових досліджень" студенти класичних університетів вивчали поняття наукового знання й визначення наукових проблем, історії науки (чи галузі), аналізували питання вибору та актуальності наукової роботи [7, 2].

У кінці 80 – початку 90-х рр. XX ст. у класичних університетах поширення набувала самостійна робота молоді. 1987 р. в "Основних напрямках перебудови вищої і середньої спеціальної освіти в країні" наголошувалося на тому, щоб зменшити завантаження студентів обов'язковими аудиторними заняттями, удосконалити організацію самостійної роботи [8]. З одного боку, це давало мож-

ливість для наукової творчості, з іншого – вони не були готовими до такої форми організації навчально-дослідницької роботи. Саме тому вона і не давала достатньо високих результатів.

За часів становлення незалежної України перед класичними університетами постали завдання збереження інтелекту нації, відповідно – і зростання вимог до студентської навчально-дослідницької роботи. Зокрема, особливого поширення набували нові технології її організації: аналіз конкретних виробничих ситуацій, залучення молоді до практичної діяльності, екскурсії на виробництво, візні заняття тощо [1, 30]. Набули популярності міждисциплінарні комплексні студентські розробки під час виконання дипломних та курсових проектів. Так, це стосувалося "енергетики, екології, клітинної біології та генної інженерії, питань духовного й культурного відродження українського народу. З'ясовано, що навчально-дослідницька робота студентів мала на меті: вибір профільних завдань і видів навчальної діяльності (використання елементів науково-дослідницької роботи під час читання лекцій, проведення семінарських занять; завдання дослідницького характеру тощо); професійно спрямовані дидактичні цілі (індивідуально-творчі завдання, курсові та дипломні роботи, наукові семінари та спецсемінари). У ході спецсемінарів відбувалось обговорення актуальних проблем розвитку науки. Тут позитивним фактом була співпраця наукового керівника та студента. Такі спецсемінари мали проблемний характер, допомагали розвитку наукового мислення та світосприймання. Кінцевим їх етапом були виступи та доповіді студентів у присутності професорів і науковців кафедр, що формувало в молоді бажання до наукового та творчого зростання.

Однак Е. Спіцин стверджує, що "...у цій системі було багато "показухи", процентоманії, стовідсотковості" [12, 131], але переважна більшість студентів отримали знання для розвитку творчості, а найбільш обдаровані змогли розробляти наукові дослідження, публікувати статті у збірниках та наукових журналах.

У кінці 90-х рр. XX ст., як переконав нас Е. Спіцин, майже в усіх класичних університетах скорочувались години для читання навчальних курсів "Вступ до спеціальності", "Основи наукових досліджень", "...така ж доля спіткала студентські наукові семінари, спецкурси, факультативи" [12, 131].

Вивчення джерельної бази та проведення бесід з науковцями – колишніми студентами закладів потвердили, що навчально-дослідницька діяльність у кінці

90-х рр. XX ст. мала чіткі завдання: розвиток у молоді творчого мислення, формування дослідницьких умінь і навичок; удосконалення знань, розширення наукової ерудиції.

Серед найбільш поширених форм навчально-дослідницької діяльності молоді класичних університетів були: виконання дослідницьких завдань під час семінарських та практичних занять, спецсемінарів і спецкурсів зі спеціальних дисциплін; вивчення та аналіз наукової літератури; експериментальна робота під час підготовки рефератів, курсових і дипломних проектів; виконання домашніх завдань з елементами творчого пошуку; дослідження, пов'язані з практикою виконання індивідуальних методичних завдань, вивчення досвіду роботи працівників [3, 17].

Нами проведено анкетування серед колишніх студентів класичних університетів – нині науковців Львівського національного університету імені Івана Франка та Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (близько 50 респондентів). Отримані результати дають підстави стверджувати неабияке значення навчально-дослідницької роботи молоді для майбутнього її становлення як науковців. На запитання, "Які методи і форми навчально-дослідницької діяльності під час навчання в університеті допомагали вам у науковому зростанні?" 40% осіб визначили спецсемінари, дипломні, 45% – курсові роботи. І лише 10% респондентів назвали аудиторні форми (лекції, семінари, лабораторні роботи). На наш погляд, це дає підстави для висновку про те, що головним елементом формування студента-науковця є його зацікавлення, науковий інтерес до проблеми.

Висновки. Отже, навчально-дослідницька робота студентів у класичних університетах України впродовж окресленого періоду була найбільш ефективною завдяки виконанню творчо-пошукових завдань, написанню дипломних і курсових робіт; уведенню в навчальний процес навчального курсу "Основи наукових досліджень" і виконанню самостійних дослідницьких завдань.

Серед основних тенденцій розвитку навчально-дослідницької роботи студентів другої половини XX ст. був авторитаризм та уніфікація освіти, з одного боку, з іншого – потреба у висококваліфікованих кадрах для науки та виробництва. Позитивні зміни відбулися у цьому напрямі у 1990-х рр. XX століття.

Дана стаття не висчерпує всіх аспектів досліджень. Перспективним вважаємо аналіз науково-дослідницької роботи у ВНЗ України та зарубіжжя.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Вербицкий А.* Активное обучение в высшей школе / А. Вербицкий. – Москва : Высшая школа, 1991. – 31 с.
2. Вища школа Української РСР за 50 років (1917–1967 рр.) : у 2 ч. / [відпов. ред. вид. В. Пітов]. – Ч. 2. – Вид-во Київ. ун-ту, 1968. – 540 с.
3. *Доценко І.* Зміст і структура науково-дослідної роботи студентів / І. Доценко // Педагогіка вищої та середньої школи. – 2013. – Вип. 38. – С. 16–19.
4. *Ефименко Г.* Высшее образование в Украинской советской социалистической республике / Г. Ефименко, Г. Лилицкий, В. Баженов. – К. : Вища школа, 1983. – 94 с.
5. *Єфремов С.* Професійна спрямованість науково-дослідної роботи студентів у вищих навчальних закладах України у другій половині XX століття: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / С. В. Єфремов ; Харк. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. – Х., 2010. – 23 с. – укр.
6. *Лебедев А.* УИР и НИР / А. Лебедев // Вестник высшей школы. – 1973. – № 7. – С. 49–51.
7. Научно-исследовательская и творческая работа студентов вузов и учащихся средних специальных учебных заведений: сборник основных постановлений, приказов и инструкций / [под ред. В. И. Крутова]. – М. : Высшая школа, 1984. – 143 с.
8. Основные направления перестройки высшего и среднего специального образования в стране. – К. : Вища школа, 1987. – 87 с.
9. Приказы и решения комиссии по организации НИРС в вузах за 1975–1977 года. – К., 1977. – 70 с.
10. *Прокопів Л.* Навчально-виховна робота з обдарованою молоддю у вищих педагогічних закладах України (друга половина XX століття) : [монографія] / Л. Прокопів. – Івано-Франківськ: Плай, 2005. – 256 с.
11. Рейтинг класичних університетів, визначений МОН України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.osvita.org.ua/>
12. *Спіцин Е.* Деякі підходи до проблеми відновлення системи відбору та виховання талановитої студентської молоді / Е. Спіцин // Проблеми освіти: наук.-метод. зб. (кол. авт.). – К. : ІЗНН, 1998. – Вип. 12. – С. 130–134. – 272 с.
13. *Шейко В.* Організація та методика науково-дослідницької діяльності : [підруч.]. – 2-ге вид., перероб. і доп. / В. Шейко, Н. Кушнарченко. – К. : Знання-Прес, 2002. – 295 с.